

Különbszések – generációs vagy társadalmi egyenlőtlenségek – a társadalmi tőke online összetevoi

BAUER BÉLA—DÉRI ANDRÁS

BAUER BÉLA

Szociológus, főiskolai docens /sociologist, associate professor
Századvég Politikai Iskola Alapítvány / Századvég Political School Foundation

E-mail: bauer@szazadveg.hu

DÉRI ANDRÁS

PhD, szociológus / sociologist
ELTE / Eötvös Loránd University

E-mail: deriand.elte@gmail.com

Abstract (Differences – Generational or Social Inequalities – the Online Components of the Social Capital)

The past two decades have accelerated the transformation of communicational channels and thus connections between people have changed, too. The emergence of online platforms has fundamentally changed typical forms of creating and maintaining connections. Internet users (especially young internet users) are less and less likely to avoid adding an online dimension to their connections, should it mean a new channel for already existing connections, or forming new ones. The previous years have led to a significant change in young people's lives. These changes indicate the formation of a new culture, because at the same time when communicational spaces were rearranged, forms of culture consumption and transmission have changed, too. The youth culture that emerged in the mid-20th century has – through the reactions to technological changes – become a new culture by the 21th century, that reorganizes and reinterprets traditional forms.

Keywords new media, new culture, social capital, digital inequalities, attitudes

Rezumat (Diferențe - inegalități generaționale sau sociale - componentele online ale capitalului social)

Ultimele două decenii au accelerat transformarea canalelor de comunicații și astfel conexiunile dintre oameni s-au schimbat și ele. Apariția de platforme online a schimbat în mod fundamental forme tipice de creare și menținere a conexiunilor. Utilizatorii de internet (în special tinerii utilizatori de internet) sunt din ce în ce mai puțin probabil să evite adăugarea unei dimensiuni on-line la conexiunile lor, care ar însemna un nou canal pentru conexiunile pe lângă cele deja existente sau formarea unor noi conexiuni. Anii precedenți au condus la o schimbare semnificativă a vieții tinerilor. Aceste schimbări indică formarea unei noi culturi, deoarece, în același timp, când spațiile comunicaționale au fost rearanjate, s-au schimbat și formele de consum și transmitere a culturii. Cultura tinerilor care a apărut la mijlocul secolului al XX-lea - prin reacțiile la schimbările tehnologice - a devenit o nouă cultură a secolului XXI, care reorganizează și reinterpretează formele tradiționale.

Cuvinte cheie media nouă, cultura nouă, capitalul social, inegalitățile digitale, atitudinile

Társadalmi kapcsolatok az offline térben

Az elmúlt két évtized felgyorsította a kommunikációs csatornák átalakulását, megváltoztatva ezzel a kommunikáció évszázadok, illetve évtizedek óta kialakult, hagyományosnak mondható formáit. Ebből fakadóan megváltozhattak az emberek közötti kapcsolatok is. Az online platformok¹ megjelenésével² a tipikus kapcsolatteremtési és fenntartási módok gyökeresen megváltoztak. Az internethasználók (főleg az internethasználó fiatalok) egyre kevésbé tudják kikerülni a kapcsolataik online dimenzióba emelését, jelentse ez akár a már meglévő kapcsolatok fenntartásának új csatornáját, vagy akár új kapcsolatok kialakítását. A tanulmányban arra próbálunk válaszokat keresni, hogy melyek azok a momentumok, amelyek ezen jelenségeket alátámasztják, és miként értelmezhetők az új-média keretezte társadalmi változások.

A különböző társadalmakban élők számára fontos – a kapcsolattartások szempontjából is –, hogy kapcsolataik milyenségét különböző társadalmi helyzetek mentén rögzítsék. Az intézményesült kapcsolati formák térben és időben is eltérő módon értelmeződhetnek. Példaként említhető az együttélések elfogadása: az azonos neműek párkapcsolatainak kultúránként változó ütemű inkorporálódása a hagyományos kapcsolati keretekbe. A magyar társadalomban bekövetkező együttélési változásokat talán az reprezentálja leginkább, ahogyan az együttélésekhez való viszony változott. Ma az élettársi kapcsolatok elfogadottsága azonos a házasságokéval. A kapcsolatok elfogadása tehát tükrözi a társadalmak „állapotát” is. Ezek – a hétköznapi tudáshoz kapcsolódó³ – ismeretek megkönnyítik az emberek közötti kommunikációt, kapcsolati hálójukba ágyazzák azt. Olyan fogalmak, mint a család, a barátság, a haverság, a szerelem, a legtöbb társadalmi szereplő számára információval bíró tartalmat hordoznak, azonban ez a tartalom nem feltétlenül igazodik a tradicionálisan kialakult, olykor normatív jelentéshez. Ezeknek a kapcsolatoknak a szerepét az elmúlt időszakokban is kiemelt fontossággal kezelte a szakirodalom, és olykor az individualizáció (ld. pl. Giddens, 1994), máskor (ezzel szemben) a közösségi szerveződés átalakulása mentén (pl. Smart, 2007) igyekeztek a kapcsolati struktúrák változó mivoltára reflektálni (Pahl–Spencer 2011, Albert–Dávid 2007; Csermely 2005; Fehr 1996). A fiatalok életében az utóbbi években jelentős változások következtek be. Ezek a változások egy ’új-kultúra’⁴ kialakulását is jelzik, hiszen a kommunikációs terek átrendeződésével egy időben átalakultak a kultúra befogadásának, továbbadásának formái. A második ezredforduló nem csupán történelmi, hanem kulturális fordulópont is az európai, különösképpen a közép-európai társadalmak életében, folyamataiban. A múlt század kultúrához köthető mérhető elvárásait a szociológiai szakirodalom egyrészt az objektívált, másrészt az intézményesített kulturális tőkével, ezek különböző megjelenési formáival írta le (Bourdieu 2000, 35–48.).

Az elmúlt évtized alapvetően változtatta meg a kulturális felhalmozáshoz való viszonyt. Sokak számára háttérbe kerültek a könyvek, képzőművészeti alkotások, de a zenehordozók hagyományos (LP, CD) formái is. Új eszköz jelent meg a fiatalok, így a társadalom kulturális fogyasztásának középpontjában: a számítógép (kicsit később pedig a további infokommunikációs eszközök). Korszakunk egyik sajátossága, hogy a **fiatalok** – kulturális szempontból – a 21. század-

ban már nem csupán mintakövetők, hanem mintateremtőkké váltak. Ez a folyamat a 20. század közepén, a háború viselt nemzedékkel kezdődött, amely az irodalomban⁵ jelentkezett először, és a zenében folytatódott. Ebből fakadóan az az „eszköz”, amely kezdetekben „csupán” lekötötte a fiatalok szabadidejének egy részét, ma meghatározza társadalmi és kulturális jelenlétüket is. A ’jelenség’ mára a kulturális felhalmozásokat is átalakította. Feleslegessé válnak bizonyos hagyományos eszközök, tárgyak. Az azokat részben helyettesítő újak pedig az internet segítségével érhetőek el. A felhalmozások átalakulása a tőkefelhalmozás egyéb aspektusait is nagyban érinti. „A tőkefelhalmozásra irányuló internetes tevékenységek (pl. pénzügyi információk keresése, közügyekről való tájékozódás, munkaügyi segítségkeresés) növeli a lehetőségeket az offline világban, míg a rekreációs célú internetes tevékenységek (...) kevésbé valószínű, hogy növelik a tőkemennyiséget” (van Deursen, van Dijk, és ten Klooster, 2015: 261). A társadalmi tőke aspektusairól később részletesen írunk.

Az „ellentmondások” – mint tudjuk – közkeletű témái a társadalomkutatásnak. Ezeknek többféle megközelítése is létezik. Lehetnek pl. „strukturális ellentmondások, amelyek a társadalmi szemléletek különbözőségéből fakadnak, illetve olyanok, amelyek a viselkedéssel szembeni várakozások mentén jönnek létre” (Luhmann 2009, 383). Ezek kapcsán érdemes figyelni egy olyan jelenségre is, amelyet több esetben figyelmen kívül hagy a mai társadalomtudományi megközelítés, ez pedig az ’újműveltség’,⁶ ehhez kapcsolódóan az ’újkultúra’ és megjelenési közege az ’újmédia’ megjelenése, térnyerése. Álláspontunk szerint a fentebb említett sajátosságok egy olyan kulturális változást idéztek (idéznek) elő, amelynek jelentősége a Gutenberg-galaxiséhoz mérhető. Hiszen az ’újműveltség’ megjelenése „feleslegessé” tesz több olyan szempontot⁷, amely a könyvnyomtatás, a rögzített és nyomtatott szöveg elterjedésével meghatározó lett. Összehasonlíthatatlanná válnak a hagyományosnak mondható közönségmeghatározások is, hiszen az egyidejűségnek ma egészen más értelmezési síkjai alakultak ki az internet el-tömegesedésével, mint azt a korábbi definíciók alapján értelmeztük. Az internet egyidejűsége alapvetően különbözik a hagyományos⁸ tömegkommunikációétól, egyrészt – leegyszerűsítve – a virtuális tér lehetőséget ad reagálásokra, másrészt ennek az egyidejűségnek a globális tér új közeget teremt (Beck 2005, 21) – elég csak arra gondolni, hogy az angol nyelv és az újmédia közvetítő közege mint közvetítő nyelv miképp teszi lehetővé a (gyakran szubkulturális szinteken történő) közönségek (virtuális) közösségekké szerveződését (ld. pl. Tófalvy 2011). Mindezen tendenciák másik oldala azonban az, hogy a megváltozott médiakörnyezet megerősítheti a fennálló törésvonalakat, szilárdíthatja a székértábor-logikát elmentéses álláspontok képviselői között (ld. pl. Lelkes, Sood és Iyengar, 2017).

Mindez azt jelenti, hogy a fiatalokhoz köthető és a 20. század közepén megjelenő ifjúsági kultúra – a technikai változásokra való reakciók mentén – a 21. századra olyan ’újkultúrává’ vált, amely átrendezi, átértelmezi a hagyományosnak nevezett formákat (Tibori 2000; Bauer–Tibori 2002). Új tereket teremt a virtualitásban, és még inkább átstrukturálja a kommunikációs tereket a társadalmi előnyökhöz rendelkezők érdekei mentén. A kulturális értékekhez való hozzáférés módjában és ezen értékek mintázatának alakulásában a családi szocia-

lizációnak olyan elemei is megjelennek, amelyek a technikai korszakváltás következményei. Többek között az, hogy már az ezredforduló idején rendelkezett-e a család számítástechnikai eszközzel, illetve – az akkori lehetőségek között – internetelérhetőséggel (Nemeskéri 2002 44–45; Laki–Szabó A.–Bauer 2001, Bauer–Máder–Nemeskéri–Szabó A. 2003). Ezt a jelenséget akár virtuális szocializációnak is lehet értelmezni.⁹ Ennek a folyamatnak azonban több olyan kimene-tele is lehetséges, amely felveti azt a kérdést, hogy

1. a virtualitás fiataljainak kulturális ismeretei, módjai értelmezhetőek-e azoknak az ismereteknek a mentén, amivel az előző generációk rendelkeztek.
2. Feltehetőek, összehasonlíthatóak-e a 21. század első évtizedének végén azok a kérdések, amelyeknek alapvető szempontjai közé tartozott a felhalmozott és objektivált kulturális tőke? Akkor, amikor a digitalitásban születők számára ez a fajta felhalmozás már nem hordoz – a korábbiakhoz hasonlítható – értéket.
3. Értelmezhetőek-e azok a kérdések, amelyek a könyvek olvasásáról érdeklődnek, miközben figyelmen kívül hagyják, hogy megváltoztak az olvasási körülmények és szokások, a fiatalok egyre nagyobb hányada olvasási 'élményeit' a neten találja meg, de a hagyományos olvasás médiumai is folyamatos átalakulásban vannak: korábban az e-olvasók adventjét feltételeztük¹⁰, jelenleg úgy tűnik, az e-olvasók elterjedését a tabletek és növekvő mértékben az okostelefonok olvasási célú használata megállította¹¹. Míg a fiatalok egymás közti interakcióiban érték-ként számon tartott cselekvésekre a virtuális értelemben legfeljebb csak bevándorlóként aposztrofált¹² idősebb generáció – ismeretek hiányában – nem tud reflektálni, miután ezen 'jelenségek' nem kódolhatóak az ismereteik mentén.

Alapvető fogalmak

'**Újkultúra**': a világháló kiteljesedésével megjelenő 'újkultúra' fogalmával azt a jelenséget értelmezhetjük, amely az egyéni szociális és a nyilvános társas élet területén végbemenő sajátos változások (ld. az internet terjedését és a virtuális terek „eluralkodását”) mentén módosítja azokat a kódrendszereket, amelyeket a szülők-nagyszülők rájuk örökítettek.

'**Újműveltség**' alatt a továbbiakban azt a jelenséget értjük, amelyben az objektivált kulturális javak felhalmozása háttérbe szorul, és helyét és szerepét a digitális eszközökön keresztül (gyakran az interneten) hozzáférhető ismeretek váltják fel. Amelyek alapvetően meghatározzák a különböző 'kulturális' élmények, ismeretek befogadását.

'**Újmédia**' alatt pedig azt, hogy a közönség évszázadok alatt kialakult szerepével szemben kialakult a 'cybertér', amelyben a gép és az ember folyamatosan összekeveredett (Briggs–Burke, 2012:310). Forgó Sándor (2017) értelmezésében „az újmédia fogalma nem csupán egy korszak (modern, poszt- és késő modern) kronologikusan fejlődő médiakörnyezet (offline, online eszközök és hálózati alkalmazások) változatait jelenti, hanem az adatbázislogikán alapuló felhasználói

(civil) tartalomszervezés/előállítás egyéni és közösségi lehetőségét is, melyben a narratívaalkotás sajátos egyedi változatai jelennek meg”. (Forgó 2017: 14–15.)

A társadalom és az interakció különböző szociális rendszerek. A társadalom *biztosítja* a kommunikatív történesek értelmezett, önreflexiókra (kistérségi sajátosságok is ideértendők) is építő zártságát. Ennek folyamánya, hogy minden interakció számára kapcsolódóképes és befejezhető legyen a kommunikáció. Ebből következően a társadalom nem működik aktualizált interakció nélkül, és interakció sem lehetséges a társadalom reakciói nélkül.

Az internet térhódítása, a napi szintű médiafogyasztásba való beépülése a fiatalok életében – függetlenül lakóhelyüktől és részben függően életkoruktól – sajátos átrendeződést eredményezett. 2004 és 2008 között csökkent a tévézésre fordított átlagos idő mind a hétköznapokon, mind pedig a hétvégéken. E csökkenés – természetesen – nem járt együtt a médiafogyasztásra fordított összidő csökkenésével, hiszen a televízió „megspórolt” időt a számítógép és az internet vette át, azzal a multitasking életformával együtt, amelynek lényege az elérhető kommunikációs csatornák és a különböző tartalmak kínálatának megsokszorozódásából fakadó folyamatos figyelemmegosztás, amely leginkább a fiatal korosztályokra jellemző. Bár 2012-ben átmenetileg a tv-nézés advenjtét tapasztaltuk, 2016-ra a napi internethasználók aránya (88%) jócskán túlnőtt a napi televíziónézőkén (63%) 1 15-29 éves fiatalok körében. Ráadásul a „megkérdezettek ötöde (19 százalék) gyakran néz televízióadást a televíziókészülék mellőzésével, harmaduk (32 százalék) a videotartalmakat zömmel nem lineáris televízióadás formájában fogyasztja.” (Székely-Szabó 2016:61).

Ezek az új terek és a hozzájuk kapcsolódó más jellegű kommunikációs formák elsősorban a fiatal korosztályokat érintették. Prensky hívta fel először a figyelmet arra – közel másfél évtizeddel ezelőtt –, hogy a „mai diákok nem fokozatosan változtak a múltbéliekhez képest, nem csupán nyelvük, ruházatuk, (test-)ékszereik vagy stílusuk változott, ahogyan korábban ez megtörtént a generációk illetve a különböző nemzedékek¹³ között. Fel kell hívnunk a figyelmet ugyanakkor arra, hogy a generációk között megjelenő új viszonyra, kulturális szakadéokra Margaret Mead¹⁴ már a huszadik század hetvenes éveinek a végen felhívja a figyelmet. Ezt a jelenséget hívhatjuk akár **'szingularitásnak'** is – olyan eseménynek, amely annyira megváltoztatja a dolgokat, hogy nincs visszaút. Ez az úgynevezett 'szingularitás' a digitális technológiák robbanásszerű megérkezése és elterjedése, a XX. század utolsó évtizedeiben”. (Prensky 2001) Ennek a jelenségnek a „megjelenítőit” Prensky két módon nevezi meg: **digitális bennszülöttként** (digital natives)¹⁵, illetve **digitális bevándorlóként** (digital immigrants).¹⁶ Ez a megközelítés (is) jól mutatja, hogy az információs térhez való hozzáférés módja alapján más jellegű hétköznapi gondolkodásmód kialakulását feltételezhetjük (Schütz 2000). Prensky fogalompárja hosszú időre meghatározta az új médiák használatával kapcsolatos gondolkodást, mind az elméleti kérdések, mind a terminológia terén. A jellemzően túlegyszerűsítő generációalapú elméleteket azóta többen is kritikával illették, ezek közül talán a legmeghatározóbbak egyike Bennett és társai nevéhez köthető (ld. pl. Bennett et al. 2008), így a továbbiakban az online

egyenlőtlenségek fogalmi keretét használjuk. Ezen alfejezetben az online egyenlőtlenségek két dimenziójára reflektálunk:

- előbb a társadalmi tőke online komponenseivel kapcsolatos eredményeket tekintjük át,
- majd az online szociabilitásról alkotott elméletet vizsgáljuk meg alaposabban.

A társadalmi tőke online komponensei¹⁷

A következőkben néhány jellemző megközelítésből szintetizálva, illetve korábbi elméleti és gyakorlati megfontolásokat (ld. Bauer–Déri 2011) továbbgondolva, egy lehetséges vázlatot vázolunk fel a társadalmi tőke online dimenziójának lehetséges értelmezéséhez. A múlt század társadalmi tőkéhez köthető elvárásait a szociológiai szakirodalomban – többek között – Bourdieu (2000, ill. 1978) fogalmazta meg: meghatározása szerint

„A társadalmi tőke az azon aktuális és potenciális erőforrások összessége, a melyek a kölcsönös ismertségek vagy elismerés, többé-kevésbé intézményesült rendszeréhez, másként kifejezve olyan erőforrásokról van szó, amelyek egy bizonyos csoporthoz való tartozáson alapulnak. Az egyes csoporttagok által birtokolt társadalmi tőke nagysága egyrészt azon kapcsolatok hálójának kiterjedtségétől függ, amelyeket ténylegesen mozgósítani tud, másrészt azon másféle tőke nagyságától, amelyet azok birtokolnak, akikkel kapcsolatban áll. A csoporthoz való tartozás az egyén számára hitelképességet kölcsönöz, mert az egyes csoporttagok által birtokolt tőke összessége mindannyiuk számára biztosítékul szolgál”. (Bourdieu 2000. 42.)

A társadalmi tőke fogalmának elterjedésében meghatározó szerepe volt Coleman amerikai szociológusnak, aki szerint a „társadalmi tőke fogalma mint a cselekvést elősegítő erőforrás a társadalmi struktúra bevezetését jelenti a racionális döntések paradigmájába. Véleménye szerint a társadalmi tőke az aktorok¹⁸ közötti kapcsolatok struktúrájában jelenik meg, ami bizonyos cselekvéseket segít elő. Coleman a társadalmi tőke három formáját mutatja ki:

1. A társadalmi tőke megjelenik kötelezettségek és elvárások formájában, melyek a társadalmi környezet megbízhatóságán alapulnak.
2. A társadalmi struktúra képessége az információáramlás biztosítására, mely a társadalmi cselekvés alapját képezi.
3. A megfelelő szankciók rendszerével megerősített hatékony normák jelenléte.

Az ezredforduló időszakában lezajló informatikai változások alapvetően változtatták meg ezeknek a kapcsolódási formáknak a megjelenését, illetve erősséget – többek között – a személyes (offline) kapcsolatok gyengülésének a hatására¹⁹.

Bennszülött egyenlőtlenségek

A társadalmi tőke online komponenseinek vizsgálata abból az előfeltevésből indul ki, hogy az új technológiák használatával kapcsolatos generációs elméletek túlegyszerősítők, és több különbséget fednek el, mint amennyit megvilágítanak. Ezzel együtt természetesen nem vitatható az életkor – akár meghatározó – szerepe az online aktivitásokban, azonban egy adott nemzedéken, generáción belüli eltérések, illetve az életkortól független tényezők figyelembevétele is szükséges. Prensky eredeti elmélete szerint a digitalitásba születők²⁰ agyműködése úgy alakul, hogy jobban tudnak alkalmazkodni a digitális technológiákhoz, ezzel szemben az idősebb generációkhoz tartozó bevándorlók, legyenek akár milyen otthonosak is az számítástechnika világában, szükségszerűen „törik annak a nyelvet”. Az elmélet így két nagyon jelentős elemet hordoz magában, egyrészt hogy a digitalitásba születők mindegyike az otthonossággal és a skillek magas fokával jellemezhető, másrészt pedig, hogy a „bevándorlók” szükségszerűen és megváltoztathatatlanul hátrányos helyzetben vannak a „bennszülöttekkel” szemben. Megjegyzendő, hogy ez a megközelítés tipikusan az offline generáció(k) szemzőgéből próbálja értelmezni a „jelenséget” oly módon, hogy az információs térhez való kötődést egy szempont mentén leszűkíti. Mint Helsper és Eynon (2009) megjegyzi, ez nemcsak a technológiát használó fiatalokról alkotott kép túlátlánosításához vezet (ez mind a túlságosan optimista, mind a túlságosan peszsimista nézőpontok esetén veszélyes lehet), de a születési év priorizálása a technológiának való érintkezéssel és tapasztalattal szemben, az idősebb generációk online bevonásáról való lemondáshoz is vezethet, legalábbis az generációs együttműködésre épülő tudásátadás, tanulás terén. Az online egyenlőtlenségek fogalmi kerete, és az ehhez jól illeszthető társadalmi tőke-elméletek éppen ezért árnyaltabban tudnak reflektálni a nem (feltétlenül és nem kizárólag) generációs alapú eltérésekre. Ez a felismerés mintegy fél évtizede került be a digitális közgondolkodásba, Helsper és Eynon idézett cikkén túl Hargittai Eszter és szerzőtársa 2008-ban digitális egyenlőtlenségek címmel publikált tanulmányában arra hívják fel a figyelmet (ld. Hargittai-Hinnant 2008), hogy a digitális szakadék második fokaként a képességek terén megfigyelhető egyenlőtlenségekre is érdemes figyelmet fordítani. Amerikai adatokra támaszkodva azt állapították meg, hogy az internethasználati szokásokra, tapasztalatokra a végzettségnek nem volt meghatározó hatása (Hargittai-Hinnant 2008). Itt kell megjegyeznünk, hogy a jelenség késletett módon jelenik meg azokban a társadalmakban, országokban, ahol az információs társadalom – amerikaihoz képest – később terjedt el, lett meghatározó.²¹

Társadalmi tőke megjelenése az online térben

A társadalmi tőke fogalmát tehát, mint jeleztük – Coleman nyomán –, többen a társas kapcsolatokban rejlő erőforrásként definiálják²², ez azonban – elsősorban és meghatározó módon – a társadalmi tőke személyes (offline) jellegét hangsúlyozza. A téma meghatározó jelentőségű teoretikusa, Robert D. Putnam gondolatai mentén a társadalmi tőkét más nézőpontból is érdemes megközelíteni. Putnam kifejezetten kollektív jellemzőként írja le:

„egyének közti kapcsolatokat, szoros társadalmi kapcsolathálókat, erős civil szervezeteket, valamint a kölcsönösség, a szolidaritás és a bizalom ezekből fakadó normáit, a különböző társadalmi csoportok problémamegoldó-potenciálját” (Szántó–Orbán, 2005, p. 57).

Fontos szempont, hogy a kétféle megközelítés (mint Bourdieu definíciójánál is láttuk) nem zárja ki egymást, és a társadalmi tőke két meghatározó alkotórészének megjelenítése erre reflektál. Ezek a következők:

1. a társadalmi hálózat: baráti találkozók, látogatások, szomszédi kapcsolatok, társadalmi események, *valamint*
2. a civil elkötelezettség: közösségekben való részvételi hajlandóság, véleménynyilvánítás, tagsági viszonyok, választásokon való részvétel, stb.” (Molnár 2003, p. 115.).

Az online térben megjelenő társadalmi tőke körvonalait két irányból érdemes megközelíteni. A hálózati tőke Czakó Ágnes és Sik Endre által leírt – majd két évtizedes definíciója – (Czakó-Sik 1995) megfelelő kiindulási alapnak tekinthető az online és nem online társadalmi tőke „közös nevezőre” hozásához. A szerzők koncepciója szerint a hálózati tőke a kapcsolati tőke és a tudástőke koordinátái mentén kirajzolódó tőkefajta – amennyiben a nethasználattal kapcsolatos kompetenciákat a tudástőke részének tekintjük –, azaz a hálózati tőke kiaknázásának egyik módjaként értelmezhetjük az online közösségek világát (bővebben ld. Bauer-Déri 2011). Szinte ugyanezt írja le, azonban már kifejezetten a technológiai újításokra reagálva, Paul Resnick, aki társadalmi-technikai [SocioTechnical] tőkének nevezi azokat a jelenségeket, amelyek:

„a társas kapcsolatok és az információs és kommunikációs technológiák produktív kombinációi (...) Ahogyan a tisztán társadalmi tőke esetén is, az erőforrások korábbi interakciók mellékhatásaiként halmozódnak fel. Az erőforrások állhatnak korábbi interakciók során létrehozott tárgyakkól, vagy társas kötésekből és kifejlesztett gyakorlatokból. (...) Az erőforrások »társadalmi-technikai« természetűek, ha a létrehozásukhoz vagy felhasználásukhoz a társas kapcsolatok és az információs és kommunikációs technológiák kombinációja szükséges”. (Resnick 2001, p. 250.)

Technikai tőkéről beszél Sarita Yardi is. Elméleti fókusza azonban eltér a Paul Resnick által megfogalmazottaktól. Yardi szerint:

„[a] technikai tőke a társadalmi tőke egy olyan változata, amivel mérhető, mekkora hozzáférése lehet egy egyének azokhoz a forrásokhoz, amelyek a hálózatának tagjaival való kapcsolatokba ágyazottak (...) A technikai tőke a *hálózatban* található technikai erőforrások *rendelkezésre állására*, és ezen erőforrások olyan jellegű *mobilizálására* utal, amely pozitívan hathat az információkhoz való hozzáférésre és a felfelé irányuló társadalmi mobilitásra”. (Yardi 2009, p. 9.)

Bár Yardi mindezt kifejezetten a hálózatokban megnyilvánuló technikai-technológiai jellegű információ- és tudásáramlásra vonatkoztatja, a fő különbség

azonban mégis az, hogy a kapcsolatok technológia közvetítette jellegét nem alapvető adottságként kezeli, hanem a technikai tőkét magyarázó tényezők közé a lehetőségek rendelkezésre állását is bevonja, így tőkeelmélete a digitális megosztottság paradigmájában is értelmezhető.

Álláspontunk szerint az online társadalmi tőke – tehát a társas kapcsolatok – technológiai lehetőségek és azok felhasználási képességének produktív kombinációjaként írható le. Erre a továbbiakban is a (szélesebb körű értelmezési kereteket biztosító) hálózati tőke fogalmával utalunk.

Az eddig ismertetett elméletek úgy tekintenek az online térben realizálódó társadalmi tőkére, mint amely természeténél fogva hozzáadódik az egyes egyének teljes társadalmi tőkéjéhez. Az online hálózatok eltérő kialakulási módja miatt azonban elhamarkodott lenne kijelenteni, hogy ez minden esetben így van, hiszen az online hálózatok (illetve legalábbis bizonyos válfajaik) jóval változékonyabbak lehetnek, mint a nem online-ok. Matthew Smith erre a jellegzetességre reagál implicit affinitáshálózatokat (Implicit Affinity Networks) leíró koncepciójában (M. Smith 2011).

A szerző elsősorban a hálózati dinamika kvantitatív vizsgálatának megalapozásaként alkotta meg elméletét, amelyben elszakad a társadalmi hálózatok „kapcsolatközpontú” megközelítésétől, és egy „egyéneközpontú” szemléletet javasol. Ez annyit jelent, hogy

„az egyéneket társas cselekvőknek tekintjük, akiket tulajdonságok széles köre határoz meg, és a kapcsolatok kialakulását a tulajdonságok közötti hasonlóságok mozgatják. A hagyományos társadalmi hálózatokkal szemben, ahol a kapcsolódások [links] *explicit* kapcsolatokat fejeznek ki, a mi megközelítésünkben a kapcsolódások szigorúan a társas cselekvők közti affinitáson – vagy belső hasonlóságon – alapulnak, amely implicit és sokoldalú kapcsolatot hoznak létre. Az ennek eredményeképpen létrejövő hálózatokat implicit affinitáshálózatoknak nevezzük. Mivel az egyének összetett lények, idővel változó attitűdökkel és viselkedésekkel, az implicit affinitáshálózatok lényegileg dinamikusak, és természetes módon alakulnak ki olyan tényezők mentén, mint a résztvevők kora, foglalkozása, érdeklődései és életkörülményei.” (M. Smith 2011, p. 8.).

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy e megközelítés azt feltételezi, hogy az online hálózatok kialakulását – főleg az USA-ban – megelőzte a telefóniára épülő hálózatok kialakulása és működése, amelyben már jelen volt az online hálózatok bizonyos értelemben vett személytelensége. Azonban a telefónia hálózataiban – jellemzően – nem volt meghatározó a csak ezen a módon kötött ismeretség.

Az implicit affinitáshálózatokkal²³ leírható tőkefogalom megismerése előtt fontos jeleznünk, hogy – véleményünk szerint – ezt csak bizonyos korlátozásokkal fogadhatjuk el az online hálózatok jellemzőjeként. Ezen korlátok pedig többé-kevésbé megfelelnek a 2011-es tanulmányunkban elkülönített kétféle online közösségi hálózat közül annak, amit akkor mikrobloggernek nevezünk:²⁴ „a mikroblogger jellegű közösségi platformok olyan online felületek, amelyek egyéni

tartalmak létrehozásán alapulnak, és a kialakuló kapcsolatok irányítottak, azaz ha én kapcsolódom valakihez (»követem«), ennek nem következménye, hogy az a valaki is kapcsolódik hozzám. Ezek eltérnek a hagyományos blogoktól, mert így „követők” és „követettek” tartós, reflektált és jól leírható hálózata alakul ki”. (Bauer-Déri 2011).

Ezen a ponton azonban szükségesnek tartjuk a fogalmak további tisztázását, mert bár akkor is egyértelmű volt, hogy ezen kategóriák nem dichotómak, az elmúlt évek fejleményei²⁵ miatt érdemessé vált inkább olyan szemszögből tekinteni az online közösségi hálózatokra, amellyel a platformok változó természetét zárójelbe lehet tenni. Így tehát, ha a kapcsolódási módokból indulunk ki, akkor a különböző online felületektől függetlenül értelmezhetjük az érzékeltetni kívánt kettősséget. Kölcsönös ismeretségen alapuló online kapcsolódási módról beszélhetünk, ha a kapcsolat irányítatlan, kölcsönös beleegyezéssel jön létre és a kommunikáció elsődleges célja tipikusan a kapcsolat fenntartása. **Online tevékenységen alapuló kapcsolódási mód** esetében a kapcsolat tipikusan irányított, a kapcsolódás fenntartását pedig nem elsősorban a kapcsolatra irányuló kommunikációs funkciók mozdítják elő, hanem az üzenettel kapcsolatosak (például az informativitás vagy az esztétikai megformáltság), tehát a (nem feltétlenül kölcsönös) érdeklődés a kapcsolat alapja.²⁶

Ezek alapján látható, hogy a Matthew Smith szerint változó attitűdök alkotta dinamikus hálózatok kifejezetten az online tevékenységen alapuló kapcsolódási módok esetén jöhetnek létre. Ezekben a szerző szerint nem ragadható meg a társadalmi tőke önmagában, csak annak lehetősége. „A társadalmi tőke akkor növekedik valójában, ha az egyének tisztában vannak vele, azaz, amikor explicit és szándékolt kapcsolatot létesítenek egymással”. (M. Smith 2011, p. 9.)

Az eddig megismert koncepcionális keretekkel így tulajdonképpen az online társadalmi tőke felépülésének folyamatábráját kaptuk meg. Mint láttuk, az online tevékenységen alapuló kapcsolatok önmagukban csak potenciálisan jelenthetnek társadalmi tőkét. Azaz: a kapcsolatban rejlő erőforrások a hálózat elemeinek explicit reflexiói által bonthatók ki. Az irányított kapcsolatok világa csak akkor konvertálható társadalmi tőkévé, ha a kapcsolatban rejlő erőforrásokat az érintett felek tudatosítják. Felmerülhet a kérdés, hogy miben különbözik akkor az online tevékenységen alapuló kapcsolatokkal leírható hálózatok **tőke mint erőforrás** koncepciója egy „hagyományos” blogtól (vagy akár – a társadalmi tőke egyik tipikus példáját, az álláskeresőt felidézve – egy hirdetési újságtól). A kérdésre adandó válaszhoz először azt érdemes szemügyre venni, hogy a példánkban említett hirdetési újság esetén nem beszélhetünk társadalmi hálózaton alapuló erőforrásról, csak a kereslet-kínálat viszonyok (jó esetben) szerencsés találkozásáról. Általánosítva azt mondhatjuk, hogy az erőforrásként hasznosítandó tényező áll az egyes egyén érdeklődési fókuszában. Egy online hálózat irányított kapcsolatai esetén azonban (példánkhoz visszakanyarodva) az adott lehetőség egy már korábban is ismert, koherens online profillal (homlokzattal) rendelkező aktorhoz kötődik, aki adott esetben joggal várhatja el a hálózatába tartozóktól a korábbi tevékenységei által körvonalazott háttérinformációk implicit szem előtt tartását. Például egy egyetemi tanár Twitter-üzenete, melyben gyakornoki állást hir-

det meg, jó eséllyel abból a háttér-feltételezésből indul ki, hogy követői számára ez releváns információ, a követők pedig valószínűleg egy roppant szűkszavú üzenetből is sejtik, mivel kapcsolatos feladatokra kell a jövőbeli gyakornoknak számítani. Általánosan fogalmazva tehát azt mondhatjuk, hogy ebben az esetben az erőforrássá konvertálható kapcsolatot képviselő személy (vagy intézményi aktor) az egyes egyén érdeklődésének tárgya.

A kölcsönös ismeretségen alapuló kapcsolódási mód esetén tehát a hálózati tőke fent leírt fogalma jól körül tudja határolni a társadalmi tőke online komponensét. Ha a kapcsolat azonban online tevékenységen alapul, figyelembe kell vennünk, hogy az ilyen hálózatok jóval lazábbak és változékonyabbak, így csak a potenciális társadalmi tőkét tudjuk a hálózatok vizsgálata alapján felderíteni.

De miként lesz a potenciálisból tényleges? Erre a kérdésre Caroline Haythornthwaite kötéselméleti elgondolásai adhatnak választ. A társas kötések hagyományos elméleteinek alapvetése, hogy a kapcsolatoknak kétféle minősége van. **Erős** (Putnam terminológiája szerint összekötő²⁷) kötésről beszélhetünk a gyakori interakciókkal és erős érzelmi elkötelezettséggel jellemezhető kapcsolatok esetén, míg a **gyenge** (áthidaló) kötés a lazább, ismerősi kapcsolatok jellemzője.

„A gyenge kötések sokkal nagyobb valószínűséggel létesítenek kapcsolatot (képeznek hidat) az egymáshoz erős szálakkal kötődő személyek lokális csoportjai között, mint az erős kötések. A gyenge kötések ereje tehát abban rejlik, hogy az efféle relációk a társadalmak egyébként fragmentált részei között teremtenek kapcsolatot, azaz integrálják azokat”. (Szántó–Orbán 2005, p. 61–62.)

Haythornthwaite (2005) már kifejezetten az online térre vonatkoztatva alkotta meg a kötésekre vonatkozó elméletét. A szerző, kutatócsoportok és távoktatásban részt vevő diákok körében végzett vizsgálódásai során azt találta, hogy az erősebb kötések indikátorai együtt jártak a kommunikációs módok sokszínűségével. „Az erősebb kötésű párok jobban kihasználják a rendelkezésre álló médiákat” – ez a jelenség a „médiamultiplexitás” (Haythornthwaite 2005, p. 130.)²⁸ Az ’újmediák’ által lehetővé tett új kapcsolattartási formák ezenfelül a csoporton belüli kapcsolatok alakulására is hatással vannak. „Egy új médium bevezetése egy csoportba (1) látens kötések hoz létre, (2) átformálja a gyenge kötések: újakat alakít ki és meglévőket bont fel, és (3) minimális hatása van az erős kötésekre”. (Haythornthwaite 2005, p. 136.) A látens kötések elméletének előfeltevése a személyes kapcsolatokat helyettesítő technológiák által létrehozott infrastruktúrák léte. Amennyiben ezek összekapcsolódnak a hozzájuk való csatlakozást lehetővé tevő eszközökkel, megteremtődik a társadalmi hálózatok kialakulásának lehetősége.

„Ezen infrastruktúrák technikailag lehetővé teszik a kapcsolatok kialakulását, még ha ezek nem is aktiválódtak társadalmilag. Ezek a technikai kapcsolatok biztosítják a *látens közösségi hálózati kötések*et, amelyekkel olyan kötésekre utalunk, amelyek *létrejött-e technikailag lehetséges, de társadalmilag még nem aktiválódtak*”. (Haythornthwaite 2005, p. 137.)

Így tehát gyenge kötések jöhetnek létre olyanok között, akik korábban nem ismerték egymást, azonban ennek fordítottja is igaz lehet: ha az infrastruktúra megszűnik, a gyenge kötések (függetlenül azok kialakulásának körülményeitől) felbomolhatnak, ha a kapcsolattartás elsősorban azon keresztül zajlott. Gondoljunk csak bele, az online közösségi hálózatok egy-egy aktív felhasználójának kapcsolattartási költségeit mennyiben megnövelné, ha egyszer csak megszűnnének a kapcsolattartást lehetővé tévő online platformok. Ez a példa azonban máris felvet egy kérdést, amellyel Haythornthwaite 2005-ben még nem foglalkozhatott. Vajon elég-e a kapcsolódás technológiai lehetősége a látens kötések feltételezéséhez? Mondhatjuk-e például azt, hogy a több mint 800 millió Facebook-felhasználó összességét látens kötések fűzik egymáshoz? Véleményünk szerint nem. A látens kötések elméletét mindenképpen érdemes kiegészíteni egy szociális klauzulával. Haythornthwaite ugyanis még nem reflektált arra a tényre²⁹, hogy az online közösségi hálózatok elméletileg³⁰ minden tag számára megteremtik a bármely más taghoz való kapcsolódás infrastrukturális keretét. Mindazonáltal egyértelműnek tűnik, hogy a közösségi oldalakon történő kapcsolatfenntartás és az online kialakítható kapcsolatok megemelték a lehetségesen fenntartható kapcsolatok számát, Barry Wellman (2011) amellett érvel, hogy a Robin Dunbar antropológus által meghatározott 150 fős csoportnagyság³¹, amely szerinte az emberek kognitív képességeinek határát jelenti a kapcsolatok fenntartása terén, eleve túl alacsony, de az internet ezzel együtt is a növeléséhez járul(t) hozzá (Wellman 2011). Anélkül tehát, hogy indokolatlanul beszűkítenénk a látens kötések fogalmát, érdemes a technikai lehetőség mellé tenni a szociális megvalósulás lehetőségét is, azaz az implicit affinitások és az online infrastruktúrák metszeteként lehet a legszerencsésebb újrafogalmazni a látens kötések meghatározását.

A társadalmi tőke online komponenseiről alkotott elméletünket tehát úgy foglalhatjuk röviden össze, hogy a hálózati tőke és a látens kötésekben rejlő erőforrások mértékének és aktiválhatóságának kombinációja.

Online egyenlőtlenségek – néhány kutatási eredmény mentén³²

Társadalmi tőke

A következőkben a társadalmi tőke online komponenseinek két specifikus tényezőjét mutatjuk be néhány releváns kutatási eredmény tükrében: a képességek, skillek³³ terén megfigyelhető egyenlőtlenségeket, valamint az attitűdökben tapasztalható eltéréseket. Még egyszer jelezzük, generációszelemlétű megközelítés korlátait mindenképpen érdemes szem előtt tartani az adatok értelmezése során. A fiatal internethasználókkal kapcsolatos kutatások közül legfőképpen az internet biztonságával foglalkozók azok, amelyek egyértelműen és megkérdőjelezhetetlenül igazolják az online egyenlőtlenségek létét. Nem meglepő, hogy a digitális bennszülöttek koncepciójának kritikája is főként ilyen kutatásokon nyugszik. Egy olaszországi kutatást összegző tanulmány szerzői amellett érvelnek, hogy a digitális bennszülöttek generációjáról beszélni téves és félrevezető, mert a digitális kompetenciák technikai-technológiai aspektusára korlátozza a vizsgálat tárgyát. A kutatók ehelyett egy három jártassági szint vizsgálatán alapuló modellt vezettek be (Calvani et. al. 2012, pp. 799–800), amelyben a tech-

nológiai (ICT-) tudás mellett a „magasrendű kognitív képességek” (ezek magukban foglalják a „képi és textuális adatok rendezésének és összekapcsolásának”, a strukturált adatok rendezésének, és az információk felkutatásának képességét), és az etikával kapcsolatos ismeretek (az internettel kapcsolatos személyiségi jogok [privacy] ismerete, mások tisztelete és a technológia szociokulturális implikációinak ismerete).

A kutatás érdekessége, hogy szemben a nagyobb kutatásokkal, a kutatók ebben az esetben objektív mércékkel, feladatokkal próbálták a fiatalok tudását megállapítani, nem hagyatkoztak önbevallásra – ez erénye és korlátja is a kutatásnak, mert egyrészt ellenőrizhető tudásokon alapul, másrészt viszont a feladatokat a kutatók jelölték ki, kérdéses, hogy a mindennapi internethasználathoz szükséges valós kompetenciákkal mennyire vannak összhangban a feladatok. Mindenesetre az eredmények azt mutatták, hogy az olasz, 9–10. évfolyamot végző középiskolások a komplex számítógép-használat, az információk kritikai feldolgozása és az internet potenciális kockázatainak kezelése terén közel sem alkotnak egységes képet, és noha digitális „copy-paste” írástudás jellemzi őket, azonban az adatok rendszerezésének és megbízhatóságuk megállapításának készsége csak nagyjából felüknél tapasztalható (ld. Calvani et al. 2012).

A legnagyobb volumenű kutatás a fiatalok internethasználata terén kétségtelesen az EU Kids Online, ennek 2009 és 2011 között zajló második körében 25 országban, köztük Magyarországon végeztek 2010-ben kvantitatív adatfelvételt 9 és 16 éves közti gyerekek körében (ld. Lobe et al. 2011). Az eredmények **két szinten** is jelzik az egyenlőtlenségeket: **egyrészt az országok közti különbséget**, melyek nemcsak a technikai hozzáférés különbségeivel magyarázhatók, hiszen csak az internethasználók körében is világos eltérések mutatkoznak országonként. Míg a 11–16 éves internethasználó gyerekek Finnországban a felsorolt nyolcból átlagosan 5,8 képességgel bírónak vélték magukat, a magyar gyerekeknél ez az átlag csak 3,4, de ezen túl is látványos (és szignifikáns) eltérések vannak a különböző országok között (ld. Livingstone et al. 2011). **Másrészt az oktatási sajátosságok** különbözősége, azonban ez önmagában cáfolja a generációalapú elméleteket. Ha csak a magyar adatokat nézzük (ld. Ithaka 2012), akkor is az látszik, hogy a 11–16 éves internethasználó gyerekek 24%-a nem gondolta úgy, hogy többet tudna az internetről szüleinél (Ithaka 2012:34).

Ságvári Bence (2011) az Ifjúság 2008 adatbázisán dolgozva a 20 és 29 év közti fiatalok hat csoportját különítette el médiafogyasztás és internethasználat szempontjából (itt a szegmentálás alapja a hagyományos média- és kultúrafogyasztás volt, az internethasználat magyarázó változóként jelent meg). A nagyvárosias, jó módú „digitális elit” (a fiatalok 22,2%-a) a közösségi média tartamainak fő generátora, „a csoport több mint fele szokott blogokon, fórumokon hozzászólni”. (Ságvári 2011:270) Tehát nem meglepő módon az látszik, hogy a társadalmi tőke online komponenseinek vizsgálatakor is érvényesül „az akinek van, annak adatik” elve (noha megjegyzendő, hogy ilyen téren az online tér némely szempontból valóban demokratikusabb – ld. pl. Breindl 2010).

Mindazonáltal az „elveszett nemzedék” néven illetett csoport (akik a fiatalok 14,7%-át tették ki 2008-ban), akiket az inaktívok és munkanélküliek karakte-

rizálnak (a csoport majdnem fele közülük kerül ki) jellemzően alacsony végzettségű, minimális kultúrafogyasztó tagjainak is 45 százaléka is számítógép-használó, „ami a teljes felnőtt korú népesség átlagát tekintve nem kirívóan alacsony érték” (Ságvári 2011:274), internetet azonban csak ötödük használ. Ezen eredmények nemcsak a digitális egyenlőtlenségek azon aspektusára mutatnak rá, amelyek az internet-hozzáféréssel rendelkezők közti különbségeket karakterizálják, hanem arra is, hogy az internet bizonyos területeken kifejezetten hozzá is járulhat az egyenlőtlenségek növeléséhez, illetve azok újabb dimenziójaként tekinthető.

Kiberaszocialitás

A társadalmi tőke tehát skillek és használat terén jól megfigyelhetően szegmentálható online komponensekre bomlik, amelyek legalább részben tükrözik a meglévő társadalmi egyenlőtlenségeket. Van azonban egy ezen túlmutató dimenzió is, amelyre Zeynep Tufekci (ld. Tufekci 2012b) hívta fel először elméleti keretek közé illesztve a figyelmet. Ez a dimenzió pedig az online közösségi aktivitáshoz kapcsolódó attitűdöké. Tufekci egy skála két végpontján a „kiberaszocialitást” és a „hiperszocialitást” vázolja fel, utóbbit az online közösségi kapcsolatfenntartás szélsőséges felértékeléseként, előbbbit az attól való távolságtartásként definiálja. A kiberaszocialitás tehát

„[n]éhány ember képességének vagy akaratának hiánya abban, hogy másokhoz a közösségi média által közvetítve úgy viszonyuljanak, mint ahogyan fizikai jelenlétükben tennék. A spektrum másik végpontján a hiperszociálisak állnak, egy (kis) csoport, akik úgy érzik, mélyebb kapcsolatot lehet kialakítani online módszerekkel, mert így a külsőségek és az ezt kísérő lehetséges ítéletek nincsenek jelen, és a párbeszéd uralhatja a találkozást a fizikai jellemzők helyett”. (Tufekci 2012b: 43).

Elméletének tesztelésére egy 14 itemből álló skálát hozott létre³⁴, és kényelmi (tehát nem reprezentatív) mintáján nem talált korrelációt a kiberaszocialitás és az offline szociabilitás között, ezért személyiségjegyként tekint rá, és felveti annak a lehetőségét, hogy az online szociabilitás iránti attitűdökre a digitális szakadék (illetve *különbségek*) harmadik szintjeként tekintsük a hozzáférés és a képességek mellett (Tufekci 2012b).

A magyarországi helyzetről nem állnak rendelkezésre ilyen típusú, részletező eredmények, azonban az Európai Értékrendvizsgálat (EVS) 2008-as felvételén, a csak Magyarországon lekérdezett blokkban jelen volt néhány, az internettel kapcsolatos attitűdre vonatkozó kérdés is.

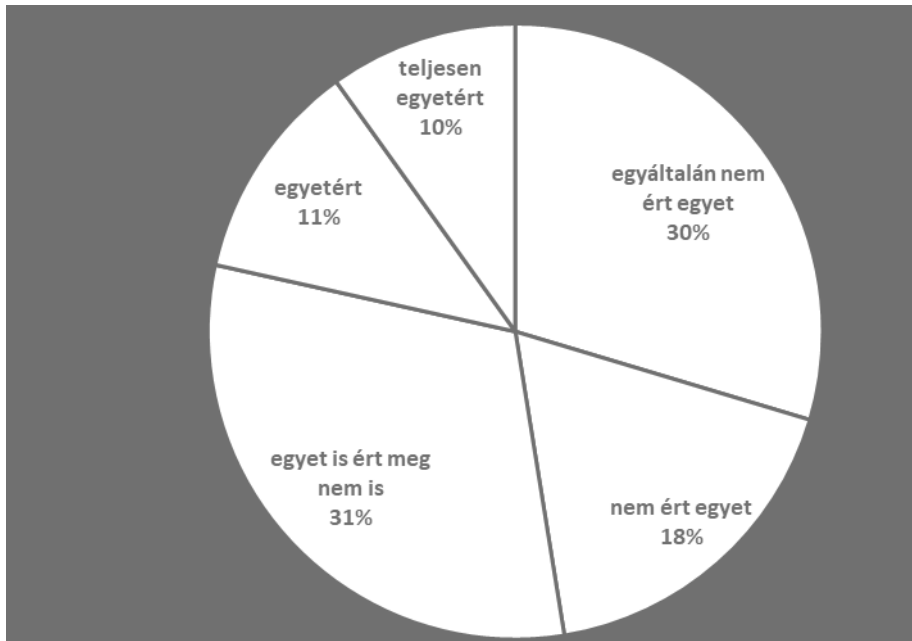
A kérdésblokk kérdései közül témánk szempontjából a leginkább releváns a következő állítással való egyetértés mértéke: *Mennyire ért egyet azzal az állítással, hogy az internet végletesen szétszakítja az embereket egymástól?* Nyilvánvaló, hogy ezen kérdésből nem lehet a Tufekci által konceptualizált fogalmat rekonstruálni, azonban a zérónál jobb közelítést adhatja a jelenségnek³⁵ a válaszok vizsgálata. Az érvényesség nemcsak fogalmi, hanem időbeli dimenziójában is kérdéses, a 2008-as adatfelvétel óta bizonyosan jelentősen megváltozott a magyar társadalom online szociabilitással kapcsolatos attitűdrendszere, azonban részben témánk illusztrálása szempontjából, részben a tendenciák némi általánosíthatóságá-

gának reményével (és természetesen elsősorban a „jobb híján” megfontolása alapján) az adatokat érdeemesnek találtuk a vizsgálatra.

Mindezen értelmezhetőségbeli korlátozások után nézzünk néhány – idekapcsolható – adatot.

1. ábra.

Az internet végletesen szétszakítja az embereket egymástól, a válaszok százalékos megoszlása (N=1349)

2008-ban a magyarok 9,9%-a volt tekinthető egyértelműen kiberaszociálisnak, ennyien voltak azok, akik teljesen egyetértettek a szélsőségesen negatívan megfogalmazott állítással. A következőkben, részben az állítás ereje, részben az alcsoportok vizsgálatából adódóan alacsony esetszám miatt azonban az egyetértő választ adókat, tehát további 11,6%-ot is a kiberaszociálisak közé soroljuk, így ezek alapján a válaszadók bő ötöde tekinthető az online közösségi élettől ódzkodónak. Az életkori megoszlást vizsgálva természetesen az idősebbek pszichológiailag alátámasztott (ld. pl. Cornelis et al. 2009) erősebb konzervativizmus ezen a téren is érvényesül: az állítással egyetértők átlagéletkora (42,1 év) jóval magasabb, mint az ellenvéleményt formálóké (47 év). Ennél fontosabb eredmény azonban az, hogy az átlagéletkort az internethasználati gyakoriság szerint vizsgálva csak a legalább hetente internetezőknél találunk szignifikáns összefüggést az életkorral (ld. 1. táblázat).

1. táblázat.

Az internet végletesen szétszakítja az embereket egymástól – átlagéletkorok az egyetértés mértéke szerint a hetente többször internetezők körében

	átlagéletkor	N	szórás
Nem ért egyet	35,99	126	11,32
Nem ért egyet, de nincs ellenvéleménye sem	38,16	65	12,64
Egyetért	41,59	45	13,92
Összesen	37,66	236	12,35

2. táblázat.

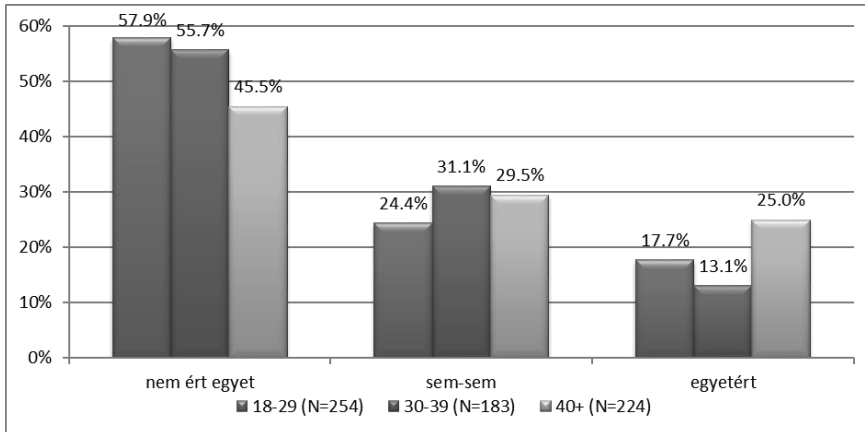
Az internet végletesen szétszakítja az embereket egymástól – átlagéletkorok az egyetértés mértéke szerint a naponta internetezők körében

	átlagéletkor	N	szórás
Egyetért	32,58	225	11,86
Nem ért egyet, de nincs ellenvéleménye sem	34,37	121	11,91
Nem ért egyet	36,72	80	14,45
Összesen	33,87	426	12,47

Mindez nemcsak azért érdekes számunkra, mert az internet-hozzáférés életkor által befolyásolt jellemzőit kiszűri, és továbbra is jelzi az életkori konzervativizmust, hanem önmagában az is fontos, hogy az internetet ritkábban, vagy sosem használók esetében nem látható szignifikáns összefüggés, azaz elképzelhető, hogy kifejezetten az internethasználat alakítja ezeket a véleményeket (noha megjegyzendő, hogy a többi csoport esetén a meglehetősen alacsony elemszámok is rontották a szignifikancia kimutathatóságát). Az átlagéletkorok mellett érdemes életkori bontásban is megfigyelni a tendenciákat, azok ugyanis jobban jelezhetik az online egyenlőtlenségek irányait.

2. ábra.

Az internet végletesen szétszakítja az embereket egymástól, a válaszok százalékos megoszlása életkori csoportok szerint a legalább hetente többször internetezők körében

A 2. ábra azért mondhat többet számunkra, mert jól jelzi, – noha az átlag-életkorok egyértelmű tendenciát mutatnak –, a „netgenerációnak” nevezhető legfeljebb 29 éves korúakból álló csoport 17,7%-a is egyetértett ezen állítással, így a kiberaszociálisak körébe sorolható. Gondolatkísérletként a barátok fontosságának általában vett (tehát nem az internetes közösségek kontextusában megkérdezett) megítélését is megvizsgáltuk a kiberaszocialitás szempontjából, ezek nem mutatnak szignifikáns összefüggést, kivéve a legalább heti internethasználók csoportját elkülönítve figyelve (ld. 3. táblázat).

3. táblázat.

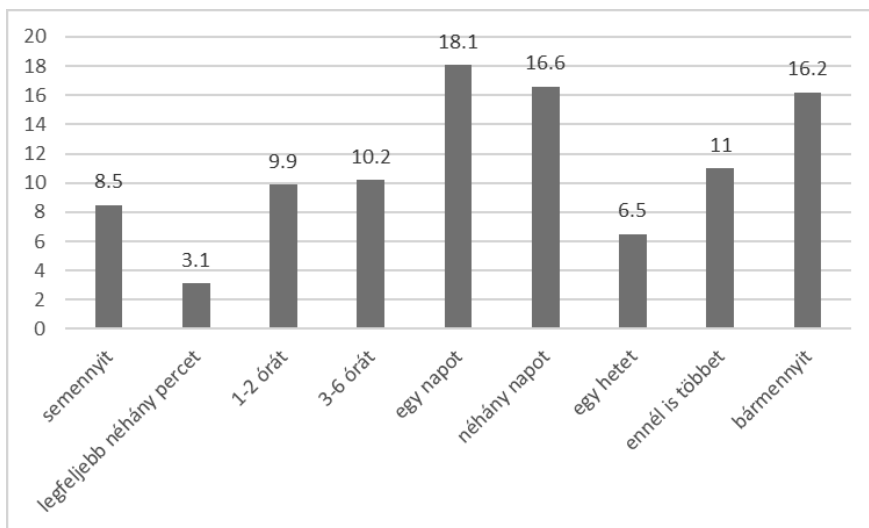
Az internet végletesen szétszakítja az embereket egymástól – egyetértés a barátok fontossága szerint a legalább hetente többször internethasználók körében

	Egyetért	Nem ért egyet, de nincs ellenvéleménye sem	Nem ért egyet	Összesen	N
Fontos	53,7%	28,2%	18,1%	100%	631
Nem fontos	38,7%	22,6%	38,7%	100%	31
Összesen	53,0%	27,9%	19,0%	100%	662

Noha a fenti összefüggések szignifikánsak, az eredményeket a barátokat nem fontosnak tartók alacsony elemszáma miatt mindenképpen fenntartásokkal kell kezelni, mindenesetre meglepő, hogy a barátokat kevésbé fontosnak tartók jócskán felülreprezentáltak a kiberaszocialitást elutasítók között. Az összefüggésre jelen adatokból csak spekulatív magyarázatok adhatók, azonban elképzelhető, hogy az offline szociabilitás hiányát az online kompenzálhatja az internethasználók körében.

Sajnos a kiberaszocialitásra vonatkozó kérdésekkel ritkán találkozhatunk reprezentatív adatfelvételekben, azonban a 2016-os ifúságkutatásban található egy kérdés, amely ugyan viselkedésről való beszámolásra kérdez rá, de talán következtethetünk az adott válaszokból az online szociabilitásra vonatkozó attitűdökre. A kérdés a következő: „Mennyi időt tudna kibírni a leggyakrabban használt közösségi oldalára történő belépés nélkül?”. Megjegyzendő, hogy hasonló kérdéseket feltettek internethasználattal kapcsolatban (ezt azért nem használjuk, mert az online szociabilitás szempontjain túlmutathat), és az okostelefon használatáról is (ez azonban nem kizárólag az online kapcsolattartás eszköze lehet).

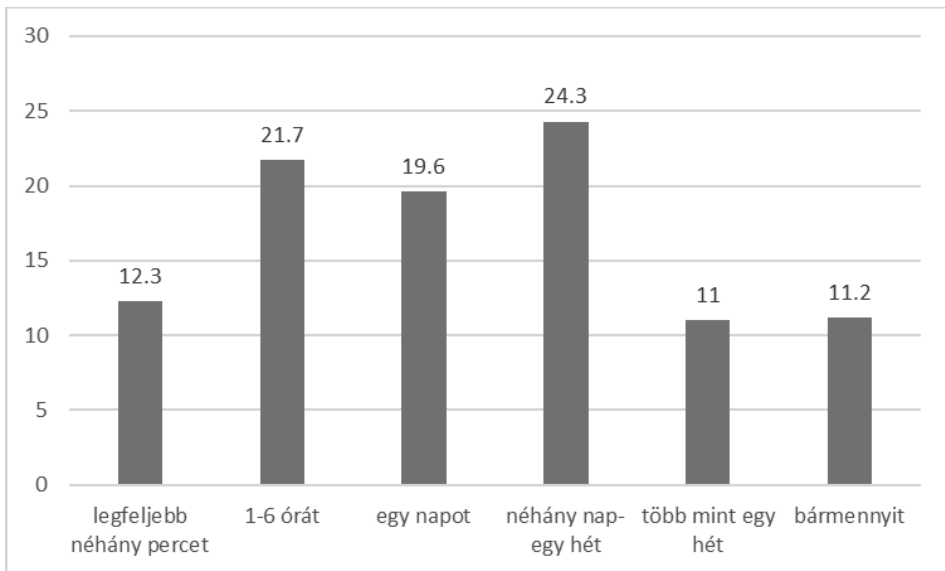
3. ábra: Mennyi időt tudna kibírni a leggyakrabban használt közösségi oldalára történő belépés nélkül? – a kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása (N=1778)

A kortárs, netfüggőséggel kapcsolatos diskurzusok tükrében (ezekről ld. Déri e lapszámban szereplő tanulmányát) némiképpen meglepő, hogy a 15-29 éves korosztály kétharmada, a válaszaik szerint, legalább egy napot kibírja a közösségi oldalak használata nélkül, 16% egyenesen úgy nyilatkozott, hogy bármennyi időt kibírja enélkül. Természetesen mindezt nehéz lenne pontosan

megfelelteni az online szociabilitással kapcsolatos fentebb vizsgált attitűdökkel, azért az talán megalapozottan feltételezhető, hogy a két végpontot választó fiatalok a kiberaszocialitá-hiperszociabilitás skálán is a szélsőbb értékeket foglalják el, elemzésünkben így főképp a semennyit és a bármennyit válaszokat adókra összpontosítunk. A 2008-as adatok esetén a hetente többszöri internethasználat volt a mélységi vizsgálatok kritériuma, jelen esetben az internetpenetráció jelentős bővülése következtében csak azokat vizsgáljuk, akik napi rendszerességgel interneteznek (tehát az elsődleges digitális szakadék, a hozzáférés korlátai nem, vagy kevéssé érinti őket), így a 11,3%-nyi napi szintnél ritkábban internetező válaszait a következőkben nem vesszük figyelembe. Ennek fényében az adatok így változnak:

4. ábra: Mennyi időt tudna kibírni a leggyakrabban használt közösségi oldalára történő belépés nélkül? – a kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása azok körében, akik legalább napi rendszerességgel interneteznek (N=1610)

Mint látható, jelen csoportban már kevesebben vannak, akik a kiberaszocialitáshoz sorolt végponton helyezkednek el, de így is a 15-29 évesek több mint tizede e csoportba sorolható (a leginkább szociálisak aránya nem változott jelentősen). A továbbiakban tehát csak a napi szinten internetező fiatalokra vonatkozó összefüggéseket ismertetünk.

4. táblázat: Közösségioldal-használati attitűdök életkor szerint

Legfeljebb néhány percet	1-6 órát	egy napot	néhány nap-egy hét	több mint egy hét	bármennyit	összesen	N
--------------------------	----------	-----------	--------------------	-------------------	------------	----------	---

15–19	15,7%	26,2%	18,5%	24,4%	7,7%	7,5%	100,0%	439
20–24	10,9%	21,9%	20,8%	24,0%	12,2%	10,1%	100,0%	524
25–29	11,1%	18,4%	19,3%	24,4%	12,2%	14,5%	100,0%	647
Összesen	12,3%	21,7%	19,6%	24,3%	11,0%	11,2%	100,0%	1610

Ha életkori megoszlás szerint vizsgáljuk az attitűdöket, a 2008-as adatokkal összehasonlítva eredményeket kapunk: a legfiatalabbak körében a legnagyobb azok aránya, akik saját beszámolásuk szerint kevés időt bírnának ki közösségi oldalak használata nélkül. A 25–29 évesek körében a legmagasabb a legtöbb időt kibírni tudók aránya. Ez jelzi, hogy lehetnek tendenciaszerű attitűdbeli különbségek a korosztályi csoportok között, azonban nem feltétlenül igazolja a generációs elméletek alapvetéseit: egyrészt még a legfiatalabbak körében is van bő 15%-nyi válaszadó, akik határozottan nem nevezhetők hiperszociálisnak online keretekben, másrészt nem kizárt, hogy az életkor előrehaladtával ezen vélemények változnak, erre vonatkozó adatunk persze nincsenek.

A következőkben megvizsgáljuk, a baráti kapcsolatok megítélése miként függ össze az online szociabilitással.

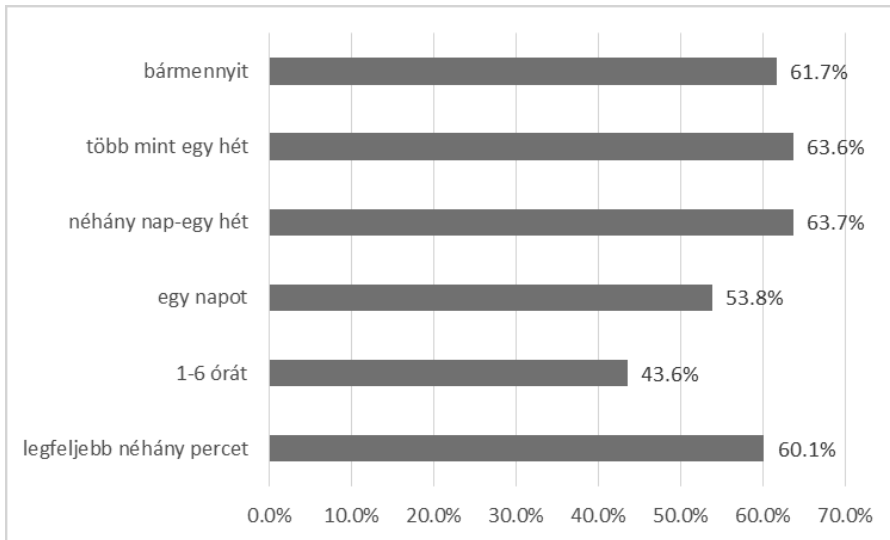
5. táblázat: A baráti kapcsolatokkal való elégedettség online szociabilitás szempontjából

	(inkább) nem elégedett	közé- pérték	(inkább) elégedett	összesen	N
Legfeljebb néhány percet	1,5%	9,6%	88,9%	100,0%	198
1–6 órát	3,4%	12,9%	83,7%	100,0%	349
Egy napot	2,5%	8,9%	88,5%	100,0%	314
Néhány nap–egy hét	0,5%	7,7%	91,8%	100,0%	392
Több, mint egy hét	0,6%	10,8%	88,6%	100,0%	176
Bármennyit	2,2%	7,2%	90,6%	100,0%	180
Összesen	1,9%	9,6%	88,6%	100,0%	1609

A fenti adatok értelmezéséhez először is jelezni kell, hogy a baráti kapcsolatokkal elégedetlenek elemszáma roppant alacsony, a minta mindössze 2,3%-át teszi ki (a kérdésben egy ötfokú skálán kellett jelezni az elégedettség mértékét), így, noha az összefüggés statisztikailag szignifikáns, erre vonatkozóan komoly tanulságokat nem tudunk levonni. Ennél érdekesebb, hogy a két végponton helyet foglalóknál a baráti kapcsolatokkal való elégedettség aránya nagyjából megegyezik, a középső, 3-as értéket valamivel nagyobb arányban jelölték a hiperszociális

válaszadók. Noha a különbségek így is nagyon kicsik, ha tényleg van ilyen összefüggés, az erősítheti a 2008-as adatok elemzése során született hipotézist. Érdekes lehet azonban megnézni, hogyan alakul azok aránya, akik a kérdésre a baráti kapcsolataikkal a leginkább elégedett választ adták (azaz az ötös értéket):

6. ábra: A baráti kapcsolataikkal leginkább elégedettek aránya az online szociabilitás csoportjaiban

Mint látható, a két végpont között jelen esetben sincs jelentős különbség: az online környezetben leginkább és legkevésbé szociálisak aránya háromötödös. Itt azonban mindenképp ki kell emelni a köztes csoportokat, mégpedig azokat, akik számára fontos, de talán nem kulcsfontosságú a közösségi oldalak látogatása, tehát akik csak pár órát vagy egy napot bírnának ki: a baráti kapcsolataikkal elégedettek aránya jóval alacsonyabb. Ez mindenképpen további vizsgálatokra érdemes összefüggés, elképzelhető, hogy ezen csoportok körében a „két szék között a pad alá esők” aránya magasabb, akik sem offline, sem online környezetben nem találnak mélyebb kapcsolódási lehetőségeket. A fenti tendenciákkal összecsengő eredményeket kapunk, ha a szubjektív boldogságra vonatkozó kérdést vizsgáljuk:

7. táblázat: „Mostanában gyakran érezte magát boldognak” – az állítással való egyetértés online szociabilitás szempontjából

	(Inkább) nem ért egyet	Középtérték	(Inkább) egyetért	Összesen	N
Legfeljebb néhány percet	5,1%	23,4%	71,6%	100,0%	197
1-6 órát	4,9%	30,9%	64,2%	100,0%	346

Egy napot	5,1%	26,8%	68,1%	100,0%	313
Néhány nap–egy hét	5,2%	23,9%	70,9%	100,0%	381
Több mint egy hét	6,3%	25,0%	68,8%	100,0%	176
Bármennyit	10,1%	19,1%	70,8%	100,0%	178
Összesen	5,8%	25,5%	68,7%	100,0%	1591

A szubjektív boldogság vizsgálata esetén is az látszik, hogy a magukat gyakran boldognak érzőknél is hasonlóan alakul a két végpont. Noha az összefüggés statisztikailag nem szignifikáns, úgy látszik, itt is a gyakran, de nem állandóan online közösségekben aktív körében legalacsonyabb a magukat gyakran boldognak érzők aránya.

Fontosabb gondolatok összegzése

Az online egyenlőtlenségekre és a társadalmi tőke alakulására nemcsak az olyan viszonylag könnyen azonosítható tényezők hathatnak, mint a hozzáférés és a képességek alakulása, hanem mindenképpen érdemes az **online kapcsolatfenntartás és -kialakítás iránti attitűdök** vizsgálata is. A 2008-as magyar adatok azt mutatták, hogy noha egyértelmű az életkori jellemzők szerepe, a némileg félrevezetően netgenerációnak nevezett csoportban is kikerülhetetlenül jelen vannak (a 18-29 évesek 17,7%-át adják) a kiberaszociálisak, akik negatívan vélekednek az internet közösségekre gyakorolt hatásáról. E csoport emberi kapcsolatait így feltételezhetően kevésbé jellemzi azok online dimenzióba emelése, illetve az interneten keresztüli kapcsolat kialakítás, azaz a társadalmi tőkéjük online komponensei halványabbak az online kapcsolattartás iránt nyitottabb társaikénál. Korábbi definíciókra visszautalva az online szociabilitás a látens kötések mértékét, illetve realizálásuk lehetőségét befolyásolja, ezzel adva egy harmadik és az első kettőtől (hozzáférés és készségek) részben független dimenziót az online egyenlőtlenségek rendszerébe. A fentebb vázolt folyamatok változásait érintő megközelítési módok árnyaltabb tárgyalása is jelzik, hogy az átalakuló teremben egyre nagyobb szerep jut a kibertérnek. Ez a folyamat – jelenlegi ismereteink mentén – több olyan elemet is tartalmazhat, amelyekre még nem fókuszálunk kellő képen, ennek okai visszavezethetőek azokra a társadalmi tudásokra, amelylyel az egyén – szocializációja folytán – rendelkezik.

SZAKIRODALOM

Aczél Petra (2009): Új retorika: közélet, kommunikáció, kampány. Pozsony: Kalligram.

Albert Fruzsina–Dávid Beáta (2007): Embert barátjáról – A barátság szociológiája. Budapest, Századvég.

Antalóczy Tímea–Füstös László–Hankiss Elemér (2009): Vészjelzések a kultúráról. MTA–PTI.

Ármean Ottilia (2011): Új média és kommunikatív magatartás : 2008. február 29.–március 1., Marosvásárhely–Kolozsvár : Scientia.

Az identitás szemiotikája : tanulmányok (szerk. Szirmai Éva–Újvári Edit 2011). Szeged, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar,

Barabási Albert László (2003): Behálózva – A hálózatok új tudománya. Budapest, Magyar Könyvklub.

Bauer Béla–Tibori Tímea (2002): „Az ifjúság viszonya a kultúrához.” In: Ifjúság 2000. Tanulmányok I. 180–201. p. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Bauer Béla (2010): A fiatalok művelődési szokásai. In: Közművelődési Nyári Egyetem, 1999–2008. Szeged, 2010. 222–234.

Bauer Béla (2011): A kulturális szemlélet spiráljai a magyar fiatalok kulturális és szabadidős szokásainak különbözőségei az ezredfordulón In: Arctalan (?) nemzedék (szerk.: Bauer Béla–Szabó Andrea) NCSSZI 2011. 221-248p

Bauer Béla–Déri András (2011): Hálózathoz kötődve – a fiatalok online hálói. In: Arctalan (?) nemzedék. Szerk.: Bauer Béla–Szabó Andrea, NCSSZI, Budapest, 2011., pp. 283–292.

Bayer Judit (2005): A háló szabadsága : az internet tartalmának szabályozási problémái a véleménynyilvánítás szabadsága tükrében. Budapest : Új Mandátum : Zsigmond Király Főiskola, 2005.

Bourdieu, Pierre (2000): Gazdasági tőke , kulturális tőke társadalmi tőke in.: Süssü a társadalomban. Szerk.: Bauer Béla. Új Mandátum.

Beck, Ulrich (2005): Mi a globalizáció? Szeged, Belvedere.

Bennett, Sue; Maton, Karl; Kervin, Lisa (2008). The ‘Digital Natives’ Debate: A Critical Review of the Evidence.

Bernáth Anikó–Galács Anna–Fábián Zoltán–Ságvári Bence (2008): „Esély és digitális írástudás: médiafogyasztási- és digitális eszközhasználati státusz-csoportok Magyarországon.” In: Információs Társadalom, 2008/2. 37–53. p.
Bourdieu, Pierre: (1978):A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése, KJK.

Bourdieu, Pierre: (2000): „Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Süssü a társadalomban.” Új Mandátum, 35–48 p.

Breindl, Yana (2010): Critique of the Democratic Potentialities of the Internet: A Review of Current Theory and Practice. TripleC 8(1): 43-59. British Journal of Educational Technology, 39(5), 775– 786.

Buckingham, David–Willett, Rebekah (2006): Digital Generations: Children, Young People, and the New Media Books Google Manwah.

Calvani et. al (2012): Antonio Calvani, Antonio Fini, Maria Ranieri, Patrizia Picci: Are Young Generations in Secondary School Digitally Competent? A study on Italian Teenagers. In: Computers & Education 58 (2012) 797–807.

Coleman James S.(1988): Social Capital in the Creation of Human Capital, The American Journal of Sociology, Vol. 94, Supplement: Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure. pp. S95-S120.

Cornelis, Ilse; Van Hiel, Alain; Roets, Arne; Kossowska, Malgorzata (2009): Age Differences in Conservatism: Evidence on the Mediating Effects of Personality and Cognitive Style. Journal of Personality, 77: 51–88.

Czakó Ágnes, Sik Endre (1995): A hálózati tőke szerepe Magyarországon a rendszerváltás előtt és után. 2000, 1995/7. sz., 3-12., <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a756.pdf> (utolsó letöltés: 2017. 11. 15.)

Csepeli, György, Prazsák, Gergő (2010): Internetezőők az értékek vonzásában. In: Mit értékelnek a magyarok? Budapest, Faludi Ferenc Akadémia, http://www.phil-inst.hu/en/highlights/intszem/csepeli_prazsak_autonomia.pdf (utolsó letöltés: 2013. 09.13)

Csermely Péter (2005): A rejtett hálózatok ereje. Mi segíti a világ stabilitását? Vince Kiadó, Budapest.

Davern, Michael (1997): „Social Networks and Economic Sociology. A Proposed Research Agenda For a More Complete Social Science.” In: American Journal of Economics and Sociology, Volume 56, Issue 3, pp. 287–302, July 1997.

Déri András (2013): Generációk vagy egyenlőtlenségek – a társadalmi tőke online komponensei. In: Molnár Katalin (szerk.): Társadalom – demokrácia – szolidaritás. Tanulmányok Kozáry Andrea tiszteletére. 75–85.

DiMaggio, Paul–Hargittai Eszter–Celeste, Coral–Shafer, Steven (2004): „From Unequal Access to Differentiated Use: A Literature Review and Agenda for Research on Digital Inequality.” In: Social Inequality. Edited by Kathryn Neckerman. New York, Russell Sage Foundation.

Dunbar, Robin (2006): Vannak-e kognitív korlátai az e-világnak? Világosság 2006/6-7, 149–158.

Fehr, Beverly (1996): Friendship Processes, (1996) Sage Series on Close Relationships, Sage Publications, Thousand Oaks, California, – Thousand Oaks, Sage.

Feng Fu, Feng–Lianghuan Liu, Lianghuan–Long Wang, Long (2008): „Empirical analysis of online social networks in the age of Web 2.0”. In: Physica A: Statistical Mechanics and its Applications, Volume 387 (2008), pp. 675–684.

Florida, Richard (2007): The Flight of the Creative Class. Collins, New York.

Forsense (2010): Az „European Values Study” magyar kérdőíve – Az információs társadalomban való részvételre vonatkozó változók alapmegoszlása. Forsense, h.n., <http://forsense.hu/content/EVSinternet.pps> (utolsó letöltés: 2013. 09. 28.)

Forgó Sándor (2017): Új médiakörnyezet, újmédia-kompetenciák. In: Forgó Sándor (szerk.): Az információközvetítő szakmák újmédia-kompetenciái, az újmédia lehetőségei. Líceum Kiadó, Eger, 2017.

Galács Anna–Ságvári Bence (2008): „Digitális döntések és másodlagos egyenlőtlenségek: a digitális megosztottság új koncepciói szerinti vizsgálat Magyarországon.” In: Információs Társadalom 2008/3. 37–52. p.

Giddens, Anthony (1994): *The Transformations of Intimacy. Sexuality Love and Erotism in Modern Societies.* Polity Press, Cambridge

Gitalman, Livia (2007): *Always Already New: Media, History and the Data of Culture Choice* Outstanding Academic Title.

Green, Hannah–Celia Hannon (2007): *Their Space. Education for a digital generation.* London, Demos.

Habermas, Jürgen (1993): A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban. Budapest, Századvég.

Hargittai Eszter (2002): „The Second-Level Digital Divide.” In: *First Monday* volume 7, number 4 (2002 April) <http://firstmonday.org/article/view/942/864> (utolsó letöltés: 2017. 11. 15.)

Hargittai Eszter; Hinnant, Amanda (2008): Digital Inequality – Differences in Young Adults’ Use of the Internet. *Communication Research* 35/5, 602–621.

Haythornthwaite, Caroline (2005): Social Networks and Internet Connectivity Effects. *Information, Communication & Society* Vol. 8, No. 2, June 2005, p. 125–147.

Helsper, Ellen; Eynon, Rebecca (2010): Digital Natives: Where is the Evidence? *British Educational Research Journal*, 36: 3, 503–520.

Holloway, Sarah L.–Valentine, Gill (2003): *Cyberkids. Children in the information age.* Routledge.

Ithaka (2012): *EU Kids Online, a magyarországi kutatás eredményei.* Ithaka–NMHH, 2012, Budapest, http://ithaka.hu/wpcontent/uploads/2012/07/ITHAKA_EU_KIDS_Magyar_Jelent%C3%A9s_NMHH_Final_1.2.pdf (utolsó letöltés: 2013. 09. 27)

Jones, Steve (2000): *Encyclopedia of New Media* Thousand Oaks. Casage.

Kleinberg, Jon (2000): „Navigation in a small world.” In: *Nature*, Volume 406, August 2000, 845. p.

Koehn, Daryl (2003): „The Nature of and Conditions for Online Trust.” In: *Journal of Business Ethics*, Volume 43, No. 1/2, Business Ethics in the Global Knowledge Economy (Mar., 2003), 3–19. p.

Kolnői Bence–Molnár Szilárd–Székely Levente (2007): *Társadalmi hálózatok, hálózati társadalom.* Budapest, NETIS.

Kovács László (2010): „Hálózatelmélet és nyelvészet.” In: E-Nyelvmagazin, 2010.03.12., <http://e-nyelvmagazin.hu/2010/03/12/halozatelmélet-es-nyelveszet/> (utolsó letöltés: 2017. 11. 15.)

Yphtach Lelkes, Gaurav Sood, Shanto Iyengar (2017): The Hostile Audience: The Effect of Access to Broadband Internet on Partisan Affect. American Journal of Political Science, Volume 61, Issue 1, January 2017

Livingstone, S.–Haddon, L.–Görzig, A.–Ólafsson, K. (2010): „Risks and Safety on the Internet. The perspectives of European Children.” [http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EUKidsII%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineIIReports/D4Full-Findings.pdf](http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EUKidsII%20(2009-11)/EUKidsOnlineIIReports/D4Full-Findings.pdf)

Livingstone, Sonia; Haddon, Leslie; Görzig, Anke; Ólafsson, Kjartan (2011): EU kids online II: final report 2011. EU Kids Online, London School of Economics & Political Science, London, UK.

Lobe, Bojana; Livingstone, Sonia; Ólafsson, Kjartan; Vodeb, Hana (2011) Crossnational Comparison of Risks and Safety on the Internet: Initial Analysis from the EU Kids Online survey of European children. EU Kids Online, Deliverable D6. EU Kids Online Network, London.

Losonczy Ágnes (2009): Az ember ideje – Esszék az időről. Budapest, Holnap Kiadó.

Luhmann, Niklas (2006): Bevezetés a rendszerelméletbe. Budapest, Gondolat.

Luhmann, Niklas (2009): Szociális rendszerek. Budapest, AKTI – Gondolat.

Mannheim, Karl (1969): A nemzedéki probléma [1928] in Ifjúságszociológia (szerk.: Huszár Tibor–Sükösd Mihály), KJK.

Manovich, Lev.(2001) : The Language of New Media. Cambridge: MIT P.

Mátrai Zsuzsa ((é.n.) 1982?): Milyen társadalomtudományi műveltséget vár a társadalom a különböző szinten végzett tanulóktól? : 11 interjú. [Budapest]

Mead, Margaret (2006): Kultúra és elkötelezettség. A generációk közti új viszonyok a hetvenes években [1978] in: Ifjúságszociológia (szerk.: Gábor K.–Jancsák Cs.).

Molnár Judit (2013): Kütyükörkép 2013Q1: Lassan már több az okos, mint a nem okos. NRC kutatási jelentés, <http://marketingkutato.hu/kutyukorkep-2013q1-lassan-mar-tobb-az-okos-mint-a-nem-okos/> (utolsó letöltés: 2017. 11. 15.).

Molnár Szilárd (2003): Társadalmi tőke és információs társadalom – Egyedül kuglizni, egyedül szörfözni? Szociológiai Szemle 2003/3, 112–121.

Nemeskéri István (2002): „Informatikai eszközök fogyasztása.” In: Szabó Andrea–Bauer Béla–Laki László (szerk.): Ifjúság 2000. Tanulmányok I. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 42–58. p.

- Norris, Pippa (2001): *Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty and the Internet in Democratic Societies*. New York, Cambridge University Press.
- Oort, P. A. J. van-Hazeu, G. W.–Kramer, H.–Bregt, A. K.–Rip, F. I. (2010): „Social networks in spatial data infrastructures”. In: *GeoJournal*, 2010/75, 105–118. p.
- Pahl, Ray–Spencer, Liz: *Family, Friends and Personal Communities: changing Models-in-the Mind*. *Journal of Family Theory and Review*. 2 (3), 197–210. Oxford: Blackwell Publishing.
- Palfrey, John–Urs, Gasser (2008): *Born Digital: Understanding the first Generation of Digital Natives*. Basic Books.
- Peters, Benhard (2007): „A nyilvánosság jelentése”. In: Angelusz–Tardos–Terestyéni (szerk.): *Média, nyilvánosság, közvélemény*. Budapest, Gondolat. 614–632. p.
- Prensky, Marc (2001): „Do They Really Think Differently (Digital natives, Digital Immigrants)”. In: *On the Horizon*, NCB. University Press, Vol. 9 No. 6 Part No 2.
- Prensky, Marc R. (2010): *Teaching Digital Natives: Partnering for Real Learning*. Corwin Press.
- Prensky, Marc, (2005): *Shaping Tech for the Classroom*. Edutopia, 2005 febr. 12., <http://www.edutopia.org/adopt-and-adapt-shaping-tech-for-classroom> (utolsó letöltés: 2017. 11. 15.)
- Prensky, Marc.: (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5). <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf> (utolsó letöltés: 2017. 11. 15.)
- Resnick, Paul (2001): *Beyond Bowling Together: Sociotechnical Capital*. In J. H. Carroll–Paul Resnick (szerk.), *HCI in the new millenium*, Addison-Wesley, Boston, 2001.pp. 247–272.
- Romero, Daniel M.–Kleinberg, Jon (2010): „The Directed Closure Process in Hybrid Social-Information Networks, with an Analysis of Link Formation on Twitter.” *Proc. 4th International AAAI Conference on Weblogs and Social Media*, 2010, <http://www.cs.cornell.edu/home/kleinber/icwsm10-closure.pdf> (utolsó letöltés: 2017. 11. 15.)
- Ságvári Bence (2008): „Az IT-generáció. Technológia a mindennapokban: kommunikáció, játék és alkotás.” In: *Új Ifjúsági Szemle*, 2008/tél, 47–56. p.
- Ságvári Bence (2011): *A net generáció törésvonalai – kultúrafogyasztás és életstíluscsoportok a magyar fiatalok körében*. In: Bauer Béla, Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék*. NCSZI, Budapest, pp. 263–281.
- Schütz, Alfred (2000): „Az idegen.” In: Bauer Béla (szerk.): *SüSü a társadalomban*. Budapest, ÚMK. 2000. 63–68. p.
- Selwyn, Neil (2002): „Defining the 'Digital Divide': Developing a Theoretical Understanding of Inequalities in the Information Age.” *Cardiff School of Social Sciences Occasional Paper 49* <http://www.cf.ac.uk/socsi/ict/defining-digitaldivide.pdf>

- Smart, Carol (2007): *Personal Life*. Cambridge: Polity Press.
- Smith, Matthew S. (2011): *A Computational Framework for Social Capital in Online Communities*. Doktori disszertáció, Brigham Young University, 2011. <http://site.smithworx.com/publications/d.pdf> (utolsó letöltés: 2017. 11. 15.)
- Somlai Péter (2007): „A posztadoleszcensek kora.” In: *Új ifjúság*. Napvilág Kiadó, 9–43. p.
- Sparks, Colin (2007): „Az internet és a globális közzsféra”. In: Angelusz Róbert–Tardos Róbert–Terestyéni Tamás (szerk.): *Média, nyilvánosság, közvélemény*. Budapest, Gondolat. 776–800. p.
- Szántó Zoltán; Orbán Annamária (2005): *Társadalmi tőke*. Erdélyi Társadalom 2005/2, 55–70. Székely Levente, Szabó Andrea (szerk. 2016): *Ezek a mai magyar fiatalok! A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 első eredményei*. ÚNK, Budapest.
- Széles Tamás (2011): *Digitális szép új világ*. [Debrecen] : Debreceni Mozgóképkultúra Alapítvány, 2011.
- Tapscott, Don (2009): *Grown Up Digital: How the Net Generation is Changing Your World*. McGraw-Hill.
- Tibori Tímea (2000): „A szabadidő szerkezetváltozása.” In: *Süsü a társadalomban* (szerk.: Bauer Béla). ÚMK, 234–251. p.
- Tófalvy Tamás (2011): *Zenei közösségek és online közösségi média*. In: Tófalvy Tamás, Kacsuk Zoltán és Vályi Gábor (szerk.): *Zenei hálózatok – Zene, műfajok és közösségek az online hálózatok és az átalakuló zeneipar korában*. L'Harmattan, Budapest, 11–39.
- Tufekci, Zeynep (2012a): *We Were always Human*. In: *Human No More: Digital Subjectivities, Unhuman Subjects, and the End of Anthropology*. Szerk.: Neil Whitehead és Michael Welch, University Press of Colorado, pp. 33-47.
- Tufekci, Zeynep (2012b): *Social Media's Small, Positive Role in Human Relationships*. *The Atlantic*, <http://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/04/social-medias-small-positive-role-in-human-relationships/256346/> (urolso letoltés: 2017. 11. 15.)
- van Deursen, A. J. A. M.,–van Dijk, J. A. G. M. (2015). *Toward a Multifaceted Model of Internet Access for Understanding Digital Divides: An Empirical Investigation*. *The Information Society*, 31, 379–391.
- Vitányi Iván (2007): *Új társadalom – új szemlélet: kísérlet az emberi világ új jellemzőinek kritikai elemzésére*. Budapest, Napvilág, Táncsics Mihály Alapítvány.
- Warschauer, Mark (2002): „Reconceptualizing the Digital Divide.” In *First Monday*, volume 7, number 7 (2002 July).
- Wellman, Barry (2005): „A mobilizált társadalom.” In: *E-Világ*, 2005. január, 27–29. p.
- Wellman, Barry (2012): *Is Dunbar's Number Up?* *British Journal of Psychology*, 103: 174–176.
- Yardi, Sarita (2009): *Social Learning and Technical Capital on the Social Web*. *Crossroads – The Social Web*, 16/2 (2009). 9–11.

JEGYZETEK

- 1 Kiinduló fogalomként – az informatika korai szakaszában – platform alatt olyan hardver- és/vagy szoftverkörnyezetet értettünk, amely meghatározta, hogy az adott számítógépen milyen egyéb programok használhatók.
- 2 Ez a fogalom a 21. század második évtizedére kitágult és mindazokat az elérhető programokat, szolgáltatásokat is jelenti, amely nem az egyén számítógépen van, hanem online módon elérhető.
- 3 Ld Schütz 2000.
- 4 Somlai Péter gondolatai mentén, ld. értelmezését később.
- 5 a beat nemzedék alkotói, pl.: Alan Ginsberg, Kerouac.
- 6 A fogalmat Somlai Péter nyomán használjuk.
- 7 Az e-olvasók megjelenésével a házi könyvtárak szerepe megszűnt kulturális tájékozódási pont lenni.
- 8 Újságok, rádió, televízió.
- 9 Ennek a jelenségnek a „megjelenítőit” Prensky, Marc (2001) két módon nevezi meg: digitális bennszülöttként (digital natives), illetve digitális bevándorlóként (digital immigrants).
- 10 2013 első negyedévére a magyar internetezők körében „[a] legdinamikusabban terjedő kicsi, modern, high-tech eszköz a táblagép: egy év alatt 2%-ról 9%-ra emelkedett a tablettulajdonosok aránya, tehát gyakorlatilag több mint négyszer annyi hazai internetező birtokol ilyen eszközt, mint tavaly ilyenkor. Az e-könyvolvasó esetén is növekedés tapasztalható: 2%-ról 4%-ra emelkedett 2012 első negyedéhez képest az arányuk”. (Molnár 2013)
- 11 Ld. <https://nrc.hu/nrc-hirek/okoseszkoz-korkep-2016/> (letöltve: 2017.10.10.)
- 12 Noha látni fogjuk, hogy az ilyen generációs általánosítások felhasználhatósága kérdéses.
- 13 ld. ehhez Karl Mannheim, 1969, Ifjúságszociológia, 31–67., valamint M. Mead [1978] in Ifjúságszociológia, 2006, 19–44.
- 14 Ld. M. Mead [1978] in Ifjúságszociológia, 2006, 19–44.
- 15 „Egyesek N-generációként emlegetik őket (N mint Net), mások D-generációról beszélnek (D mint digitális). De véleményem szerint a legtalálóbb és leghasznosabb kifejezés rájuk a digitális bennszülöttek” (Prensky 2001).
- 16 Vannak olyanok köztünk, akik ugyan nem születtek bele a digitális világba, de később, életük során valamikor, lenyűgözte őket, elfogadták és elkezdték használni a digitális világ új vívmányait. Ők a digitális bevándorlók. (Prensky 2001).
- 17 Jelen fejezet Déri András (2013) tanulmányának jelentősen kiegészített, továbbgondolt változata.
- 18 Itt: A társadalmi szférák (politika, gazdaság, kultúra, oktatás stb.) szereplői.
- 19 Ezt a gyengülést nem feltétlenül kell az online kapcsolattartásnak tulajdonítani, sőt, Zeynep Tufekci (2012a) éppen a szociális média pozitív szerepét hangsúlyozza a kapcsolattartás terén, kiemelve, hogy a kapitalizmus bizonytalan-

ságai, a televízió elterjedése és a szuburbanizáció mind-mind hozzájárult, hogy „ami eddig adottság volt (a lakóhely és a családi kötelékek által megörökölt társas kötések), mára egyre inkább feladattá vált (kölcsonös érdekeken és közös érdeklődésen alapuló társas kötések)”. (Tufekci 2012a) Ebben a feladatban jelenthet szoros segítséget az online kapcsolódások világa.

20 Kiemelendő, hogy ez a megnevezés a digitális bennszülöttekénél sokkal inkább használható (noha Prenskey tulajdonképpen szinonimaként használja e kétféle terminológiát, amikor a digitális bennszülötteket „digitális technológiába születőkként” (Prenskey 2005) írja le. E terminológia ugyanis valós jellegzetességekre utal további implikációk nélkül, és alkalmas a digitális szakadék (tehát a hozzáféréssel nem rendelkező leszakadtak és a hozzáférők közti különbségek) reflektálására.

21 Ld. Ságvári 2011.

22 Ld. Részletes meghatározáshoz ld. pl. Szántó—Orbán 2005).

23 Az „affinitása van valamire/valami iránt” kifejezések arra vonatkozhatnak, hogy az illető könnyen tud azonosulni valamivel, magáénak érzi az ügyet, nem idegen tőle a szóban forgó dolog. (forrás: <http://www.e-nyelv.hu/2011-02-10/affinitas/>) itt: fogékonyabb az új típusú kötődésekre, kapcsolati rendszerekre hálózatokra.

24 Ld. Bauer–Déri 2011.

25 A klasszikus közösségi oldalak is lehetőséget kezdtek nyújtani nagyobb közönségnek célzott tartalomgeneráló tevékenységekre, míg egyre több mikroblog fektet egyre nagyobb hangsúlyt a direkt kommunikáció lehetőségeinek biztosítására is a tartalomgenerálás mellett.

26 Modellünkben köztes helyet foglalnak el a kifejezetten ismerkedési célú weboldalak, amelyek célja, hogy az online tevékenységet közvetlenül kölcsönös ismerettségé alakítsa.

27 Itt is fontos jelezni, hogy Putnam kollektív jószágként tekint a társadalmi tőkére, így az összekötő és áthidaló kötések pontos jelentése alapvetően más nézőpontból értelmezhető.

28 Haythornthwaite eredményei szerint a kommunikáció tárgya csak a kötés típusától, nem pedig a kommunikáció médiumától függ – véleményünk szerint ezt a kérdést mindenképp érdemes újra megvizsgálni, mert az online közösségi oldalak és az egyirányú kapcsolatot is lehetővé tévő kapcsolódási módok ezt megváltoztathatták.

29 Ez nem is meglepő, mert koncepciójának alapjait már a 2005-ös cikke előtt lefektette. Noha a legelső olyan oldal, amely lehetővé tette az ismerősök listába rendezését, már 1997-ben megjelent, valójában a 2002–2003-as évektől indult meg az online közösségi oldalak expanziója.

30 Azért csak elméletileg, mert bizonyos csoportok (pl. aluliskolázottak, informatikai eszközökkel nem megfelelően ellátottak) kiszorulnak ebből a lehetőségéből. Így ebből a térből is. Így létrejön a depriváltság új dimenziója.

31 „Noha az ember nyilvánvalóan képes megbirkózni a nagyon kiterjedt városi környezettel, sőt a nemzetállamokkal is, ezeken a nagy populációkon belül sokkal kisebb azoknak az embereknek a száma, akikről azt mondhatjuk, hogy ve-

lük közvetlen személyes kapcsolatban vagyunk. A vadász-gyűjtők csoportnagysága, az egyes szubdiszciplínákban dolgozók száma, azoknak az embereknek a száma, akiknek karácsonyi üdvözlőlapot küldünk, illetve azoké, akiktől szívességet kérhetünk, mind 150 körül van”. (Dunbar 2006: 150)

32 A kutatási eredmények részletes elemzést külön fejezet(ek)ben tárgyaljuk

33 Skillek/szakértelmek: az a tanult képesség, hogy az adott feladatot előre meghatározott módon el lehessen végezni. A készségek különböző módon oszthatóak. Területei lehetnek általánosak és domain-specifikus készségek. Általános képességek közé tartoznak az időgazdálkodás, a csapatmunka és a vezetés, a saját motiváció és mások, míg a domain-specifikus készségek a speciális máshol nem hasznos ismeretek (is). Skill általában megköveteli, hogy bizonyos környezeti ingerek és helyzetek mentén jöjjön létre, ezért (is) függ a társadalmi közegtől, hogy az megfelelő módon tudja értékelni a képzettségi szintet és használatát.

34 Az itemek az alábbiak (az állításokkal való egyetértés mértéke rajzolja ki a skálát – ld. Tufekci 2012b):

1. Személyesen is meg kell, ismerjek valakit, hogy el tudjam dönteni, megbízható-e.
2. A fontos témákat jobban szeretem online megbeszélni.
3. Véleményem szerint a testbeszéd más emberek megértésének központi eleme.
4. Az emberek nyitottabbak online.
5. Nehéznek találom az érzelmeim online kifejezését.
6. Nem lehet valakit kizárólag online kommunikáció során alaposan megismerni.
7. Online ismerkedéssel, beszélgetésekkel mély kötélekek alakíthatók ki.
8. A szemtől szembeni beszélgetések során az embereket gyakorta megzavarhatja a külső, ezért nem feltétlenül látják a másik igazi énjét.
9. Úgy gondolom, számos ember valaki másnak mutatja magát online, mint amilyen valójában.
10. Az online kommunikációt nem érzem valósnak.
11. Könnyebb önmagamnak lenni online.
12. Néha az, hogy nem szemtől szemben beszélünk, egyszerűbbé teszi a kommunikációt.
13. Ahhoz, hogy véleményt tudjak alkotni egy emberről, fontos, hogy személyesen is töltsék vele időt.
14. Könnyebb megosztani a titkaimat online egy idegennel, mert ők nem tudják visszamondani a barátainknak.

35 Az adatelemzéshez két módszertani megjegyzés kívánkozik: először is, a szabadon hozzáférhető, angol nyelvű adatfájlban a címkézések minden bizonyosan hibásan, fordítottan történtek az országspecifikus kérdésblokk esetén – ezt nemcsak a józan ész, hanem a Forsense sajtóprezentációja (Forsense 2010) is megerősítette, amelynek adatai a címkék helyesbítése után reprodukálhatók. Ezen kívül megjegyzendő, hogy volt még egy, témánk szempontjából releváns item a kérdőívblokkban („Mennyire ért egyet azzal az állítással, hogy az internet a közös-

ségépítés legjobb eszköze”), azonban a két item közti korreláció, noha szignifikáns, de meglehetősen alacsony mértékű volt, így minden bizonnyal lényegileg eltérő dimenziókat mértek, ezért a két változó összevont vizsgálatát, mivel több releváns item nem állt rendelkezésre, jelen tanulmányban nem tartottuk szerencsésnek.